

ЁШЛАР СИЁСАТИГА ОИД ТАДҚИҚОТЛАРИНИНГ МЕТОДОЛОГИК АСОСЛАРИ

Иброҳимов Бехруз Акмал ўғли

Аннотация. Ҳар қандай ривожланган замонавий давлат ёшларнинг ижтимоийлашувига ва уларнинг жамиятга интеграциясига жиддий эътибор беради. Ахир мамлакатнинг келажаги, иқтисодий фаровонлиги ва сиёсий обрўси давлатнинг ёшларга, уларнинг ахлоқий ва касбий ривожланишига қандай ғамхўрлик қилишига боғлиқ. Ушбу мақолада ёшлар сиёсатини ўрганишнинг асосий услубий ёндашувлари асослаб берилган. Муаллиф танланган мавзу бўйича тарихшунослик базаси етарлича кенг ва мавзунини умумий тушунишга имкон беради, деган хулосага келади, аммо баъзи жиҳатлар ҳали ҳам ўрганилмаган.

Калит сўзлар: ёшлар, ёшлар сиёсати, ёшлар сиёсатини ўрганиш методологияси, норматив-қиймат усули, тизимли усул, институционал усул, қиёсий усул, социологик усул, антропологик усул, психологик усул, эмпирик усул.

Ёшлар сиёсатига оид тадқиқотларда “ёшларга оид давлат сиёсати” унинг мақсадлари, амалга оширилиши ва ёшларнинг жамият ривожланишига таъсири нуқтаи назаридан ўрганилади, давлат томонидан ушбу соҳада қўрилаётган чора-тадбирлар доираси таҳлил қилинади. Илмий диссертацияларда уни ёш фуқароларнинг ижтимоийлашуви, ўз-ўзини англаши ва салоҳиятини ривожлантириш учун шароит яратиш, шунингдек, уларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш воситаси сифатида ўрганилади. Тадқиқотлар кўпинча таълим, бандлик ва соғлиқни сақлаш каби устувор соҳаларга, шунингдек, ватанпарварлик ва фуқаролик масъулиятини ривожлантиришга қаратилган.

Ҳар қандай фаннинг методологияси маълум принциплар, ёндашувлар ва усуллар тизими сифатида фаннинг тадқиқот асосини ташкил этади. Биз сиёсатшунослик методологиясини сиёсатшуносликда қўлланиладиган усул ва ёндашувларнинг ўрни ва аҳамияти, тарихи ва маъносини ўрганадиган илмий соҳа сифатида тушунамиз. Умумий услубий тамойилларга асосланиб, ёшлар

сиёсатини ўрганишда, биринчи навбатда, унинг барча таркибий элементларини аниқлашга имкон берадиган “давлат сиёсати”, “ижтимоий сиёсат”, “давлат ёшлар сиёсати” сиёсий тоифаларидан келиб чиқиш керак¹. Ёшлар сиёсати тадқиқотларининг назарий ва услубий асослари мамлакатда ёшлар сиёсатининг ҳақиқий ҳолатини аниқлаш ва умумлаштирилган хулосалар чиқариш ва янги ғояларни шакллантириш имконини беради.

Ёшлар сиёсатини тадқиқ қилишнинг асосий усулларида бири бу сиёсий муносабатлар, ҳодисалар ва жараёнларни ёш авлоднинг маълум меъёрий-қадрият (ахлоқий, этник, диний ва мафкуравий) тушунчалари ва қадриятлари билан ўзаро боғлашни ўз ичига олган **норматив-қиймат усули**. Ушбу ёндашув ёшлар сиёсати субъектлари фаолиятини ташкил этишда тизимни ташкил этувчи омил бўлиб хизмат қилади ва умуман сиёсий соҳадаги ўзаро муносабатларни тартибга солувчи нормалар, қадриятлар ва идеаллар тизими сифатида намоён бўлади. Ушбу ёндашув чуқур субъективизм²ни англатади ва кўпинча сиёсатда утопик, қидирув идеаллари қурилишидан азият чекади.

Ёшлар сиёсатини ўрганишда яна бир фундаментал ёндашув **тизимли ёндашув**дир. Ушбу ёндашув америкалик тадқиқотчилар Т.Парсонс, Д.Истон, Г.Алмонд ва бошқалар томонидан ишлаб чиқилган. Тизимли усул ёшлар сиёсатини мустақил тадқиқот мавзуси сифатида аниқлаш, унинг алоҳида таркибий элементларини ўз функциялари билан аниқлаш имконини беради. Масалан, ёшлар сиёсатини вертикал (федерал, минтақавий, муниципал) ва горизонтал (штат, жамоат ва бошқалар) кичик тизимларга бўлиш мумкин. Бундан ташқари, сиёсий партиялар, ижтимоий ҳаракатлар ва ташкилотларни ўз ичига олган ёшлар сиёсатини амалга оширувчи асосий сиёсий институтларни таҳлил қилиш уларни ўзига хос вазифаларга эга тизимлар сифатида ўрганиш нуқтаи назаридан кўриб чиқилиши мумкин. Бу соҳадаги тадқиқотлар Г.Алмонд томонидан янада ривожлантирилди, у тизимнинг ички тузилишини, ўзаро боғлиқлигини ва ҳар бир компонентнинг ролини таҳлил қилиш имконини берувчи таркибий-вазифавий усулни тақдим этди. Ушбу ёндашув таркиблар ва вазифалар ўзгарганда, тизим қулаши ёки бошқа тизимга айланишини, унинг

¹ Меркулов П. А. Методология изучения государственной молодежной политики — приглашение к дискуссии // Вестник Ассоциации ВУЗов туризма и сервиса. 2012. № 4(23). - С. 80.

² Субъективизм – бу воқеликни ва ҳодисаларни шахсий нуқтаи назардан, шахсий кайфият ва ҳиссиётларга асосланиб баҳолашдир. У объектив ҳақиқатни инкор этади ва ҳар бир шахснинг фикри мутлақ аҳамиятга эга эканлигини таъкидлайди. Бу тушунчанинг салбий оқибатларига эгоизм, этикада ноаниқлик ва бошқаларнинг фикрларини ҳисобга олмаслик киради.

маъноси ҳам ўзгартиришини таъкидлайди³. Тизимли ёндашув ёшлар сиёсатининг жамият ривожланишидаги ўрнини, унинг энг муҳим вазифаларини ва асосий давлат сиёсатини амалга оширишдаги салоҳиятини аниқроқ аниқлаш имконини беради⁴.

Институционал усул⁵ тизимли ёндашув ва таркибий-вазифавий усул билан боғлиқ. Институционал ёндашув сиёсатшуносликни, биринчи навбатда, жамиятнинг ҳуқуқий жиҳатлари билан боғлайди. Биз сиёсий институтни барқарор, такрорланадиган, маълум бир мақомга асосланган, қонуний белгиланган нормалар, процедуралар ва муносабатлар деб тушунамиз. Шунинг учун институционал усул бизга ушбу алоқалар ва муносабатларни уларнинг келиб чиқиши, ривожланиши ва динамикаси жараёнида ўрганишга имкон беради. Институционал ёндашув конституциявий нормалар, ёшларнинг ҳуқуқлари, сиёсий шакллари ва мақомларига алоҳида эътибор беради. Шундай қилиб, институционал усул ёшлар сиёсатини амалга оширувчи сиёсий институтларнинг генезиси ва ривожланишини, бир вақтнинг ўзида, уларни сиёсий тизимнинг умумий контекстидан ажратмасдан яхлит таҳлил қилиш имконини беради⁶. Тизимли ёндашувнинг камчиликлари сиёсатдаги индивидуал омилларни, шахслараро низоларни, сиёсий соҳанинг тўйинган психологик омилларини ва инқирозли вазиятларни кам баҳолашдир. Шахс, шунингдек, сиёсий жараённинг бошқа иштирокчилари, шу жумладан, ёшлар сиёсий тизимнинг иштирокчилари, яъни ушбу тизим доирасида маълум бир рол ўйнайдиган вазифаларнинг ижрочилари сифатида қаралади.

Ёшлар сиёсатига тизимли, яъни яхлит қараш **киёсий усулни** сиёсатшуносликка фаол жорий этиш имконини берди. Бу умумий ва махсус шахсни аниқлаш, келажақдаги воқеаларни объектив прогноз қилиш имконини беради. Унинг методологик моҳияти турли мамлакатларда ва маданий муҳитда ривожланадиган бир хил турдаги сиёсий ҳодисаларни таққослашдан иборат. Бу

³ Шабров О.Ф. Системный подход в политической науке // Современная политическая наука: Методология. / Отв. Редактор О.В. Гаман-Голутвина, А.И. Никитан, — М.: Аспект пресс, 2019. — 776 с. (с. 213-233).

⁴ Тизимли ёндашувнинг асосий тамойиллари: 1) ёшларни тизим сифатида қўриш; 2) яхлитлик ва ўзаро боғлиқлик; 3) инсон капиталига инвестиция; 4) шарт ва имкониятлар яратиш; 5) фаол ҳаётий позиция.

⁵ Ёшлар сиёсатига институционал ёндашув – бу ёшларнинг ижтимоийлашуви, ўзини ўзи англаши ва ривожланишини таъминлайдиган, миллий мақсадларга эришиш учун инсон капиталига инвестиция киритадиган давлат ва жамоат тузилмаларини (институтларини) яратишга қаратилган чора-тадбирлар тизимидир. Ушбу ёндашув ёшларга фойда келтириш учун махсус ишлайдиган институтларни (давлат идоралари, жамоат ташкилотлари, таълим муассасалари ва бошқалар) шакллантириш ва улардан фойдаланишни ўз ичига олади.

⁶ Институционал ёндашувнинг асосий йўналишлари ва мақсадлари: 1) ўз-ўзини ривожлантириш учун шароит яратиш; 2) ижтимоийлаштириш ва таълим; 3) инсон капиталини ривожлантириш; 4) иқтидорли ёшларни қўллаб-қувватлаш; 5) ёшларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳурмат қилиш.

бизга ёшларга оид давлат сиёсатини минтақада амалга оширишнинг ижобий тажрибасидан фойдаланиш имконини беради. Умуман олганда, илмий текшириш ва объективлик нуқтаи назаридан қиёсий усулнинг юқори аҳамиятини таъкидлаш керак⁷.

Ёшлар сиёсатига қиёсий ёндашув – бу турли миллий ёки минтақавий ёшлар сиёсати моделларини таҳлил қилиш ва уларнинг кучли, заиф томонлари ва энг яхши амалиётларини аниқлаш учун таққослаш усули. Ушбу ёндашув турли мамлакатларнинг ёшлар билан боғлиқ кенг тарқалган муаммоларни (ишсизлик, уй-жой, таълим) қандай ҳал қилишини ва муваффақиятли ечимларни ўз сиёсатларига қандай мослаштириш мумкинлигини тушунишга ёрдам беради⁸. Асосий мақсад – тажриба алмашиш ва энг самарали воситаларни, масалан, бандликни ошириш, ёш оилаларни қўллаб-қувватлаш ёки ватанпарварликни тарбиялашда қўллаш орқали ёшлар сиёсати самарадорлигини оширишдир.

Социологик усул⁹ ёшлар сиёсатининг муаммоларини ўрганишга катта таъсир кўрсатади, бу ёшлар сиёсатининг жамиятга, унинг ижтимоий-иқтисодий ҳолатига ҳар томонлама боғлиқлигини аниқлаштиришни ўз ичига олади. Ушбу усул бизга ёшлар сиёсатини амалга оширишда қабул қилинган қарорларнинг ижтимоий йўналишини тушунишга имкон беради, ёшлар сиёсати ва жамиятнинг бошқа барча соҳаларининг алоқалари ва ўзаро таъсирини кўрсатади.

Ёшлар сиёсатига социологик ёндашув – ёшларни ижтимоий гуруҳ сифатида ўрганишни, уларнинг ўтиш давридаги ижтимоий мавқеи, юқори ҳаракатчанлиги ва ҳаётдаги ўрнини излаш каби ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда самарали чораларни ишлаб чиқишни ўз ичига олади. Бу ижтимоий жараёнлар, муаммолар ва ёшларнинг эҳтиёжларини давлат ва жамиятнинг мақсадли аралашуви орқали ҳал қилиш мақсадида таҳлил қилишни ўз ичига олади.

Ёшлар сиёсатини ўрганишда **антропологик усулдан** фойдаланиш аниқ ва жамиятдаги биосоциопсихологик мавжудот сифатида ёш шахснинг ролига мурожаат қилиш билан боғлиқ. Антропологик ёндашув сиёсатшуносликда XX асрнинг ўрталаридан бошлаб социоантропологларнинг ишланмалари асосида

⁷ Зуляр Р. Ю., Серебряков Е. А. Государственная молодежная политика как объект исследования (по материалам диссертационных работ) // Изв. Иркут. гос. ун-та. Серия: Политология. Религиоведение. 2014. Т. 9. С. 210-224.

⁸ Қиёсий ёндашувнинг ишлаш механизми куйидагилар: 1) глобал амалиётларни ўрганиш; 2) умумий муаммоларни аниқлаш; 3) воситаларни таққослаш; 4) самарадорликни баҳолаш; 5) энг яхши амалиётларни мослаштириш.

⁹ Ушбу ёндашувни тадқиқ қилиш XIX аср охирида Эмиль Дюркгейм (ёшларнинг ижтимоий тузилмаларга кириш йўллари ўрганган) томонидан бошлаб берилган. Кейинчалик Толкотт америкалик Парсонс, Роберт Мертон, Нейл Смелзер (Америка социология мактаби доирасида тадқиқотларини давом эттирмоқда), В.Т.Лисовский (Россияда ёшлар социологиясининг асосчиларидан бири) томонидан атрофлича ўрганилмоқда.

қўлланила бошланди. Сиёсатшуносликдаги антропологизм инсон ҳақидаги гуманистик ғояларга, ижтимоий мавқеи, миллати ва диний мансублигидан қатъи назар, инсоннинг табиий ҳуқуқлари дахлсизлиги ва одамларнинг тенглиги ғоясига асосланади. Ижтимоий муносабатларни ривожлантиришда ёшларнинг роли қанчалик ошса, антропологик ёндашув шунчалик кенг қўлланилади. Шу билан бирга, ёш одамнинг биологик тур ва жамият аъзоси сифатидаги хусусиятлари, қизиқишлари (миллий характер, темперамент, ақлий хусусиятлар ва бошқалар) билан олдинга келади. Бироқ, антропологик ёндашув сиёсатда башорат қилиш имкониятини амалда истисно қилади, чунки у аниқ хулосаларга келишга имкон бермайди, бундан ташқари, таҳлилни маълум даражада батафсил баён қилмайди¹⁰.

Ёшлар сиёсатига антропологик ёндашув – сиёсатни шунчаки ижтимоий ва демографик хусусиятлар тўплами сифатида эмас, балки шахс ва унинг ўзини ўзи ривожлантиришни яхлит тушуниш нуқтаи назаридан ўрганиш ва ишлаб чиқишни англатади. Ушбу ёндашув “давлат сиёсати мақсадларига жавоб берадиган баркамол ривожланган шахс”ни тарбиялаш учун бир қатор гуманитар фанларнинг ютуқларини ҳисобга олишни талаб қилади¹¹.

Психология фанининг ривожланиши, биринчи навбатда, унинг ижтимоий психология каби бўлими сиёсатшуносликка **психологик ёндашув**ни жорий этиш билан боғлиқ бўлиб, у ёшларнинг, ҳам алоҳида ёшлар раҳбарларининг, ҳам ёшлар бирлашмалари ва ташкилотларининг сиёсий хатти-ҳаракатларини таҳлил қилиш учун асос бўлди. Ушбу усул ёшларнинг сиёсий жараёнларда иштирок этишининг психологик мотивларини, ёшлар онгидаги сиёсий раҳбарларнинг образларини, сиёсий технологиялар ва ёш авлодга таъсир қилиш усулларини ва бошқаларни ўрганишга имкон беради¹². Психологик ёндашувдан фойдаланиш ёшларнинг сиёсий хулқ-атворининг асосий механизмларини, шу жумладан субъективларни, уларнинг темпераментини, интеллектуал қобилиятларини, индивидуал характер хусусиятларини, психологик мотивациянинг типик механизмларини, ёшларнинг сиёсий иштирокидаги онгсиз омилларнинг ролини ўрганишда долзарбдир, улар сайлов компанияларида айниқса долзарб бўлиб қолади.

Ёшлар сиёсатига психологик ёндашув – бу ёшларнинг ички низолар,

¹⁰ Тарасов А. В. Теоретические основы изучения государственной молодежной политики // Вестник Самарского государственного университета. 2011. № 1/1 (82). С. 161–168.

¹¹ Бим-Бад Б.М. Антропологические основы теории и практики образования. - М.: РОУ, 1994. –С. 43-44.

¹² Психологик ёндашувнинг асосий жиҳатлари: 1) ёшлик хусусиятларини ҳисобга олиш; 2) шахсий ривожланиш; 3) психологик қўллаб-қувватлаш; 4) гиёҳвандликнинг олдини олиш; 5) кадрларни ривожлантириш.

психологик беқарорлик ва ўзини ифода этиш истаги каби ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, уларнинг муваффақиятли ижтимоийлашуви ва ўзини англаши учун қулай шароитлар яратиш мақсадида психологик билимларни қўллашдир. Бу ёндашув шахсий ва профессионал ривожланиш дастурларини, шунингдек, соғлом турмуш тарзи ва руҳий барқарорликни ривожлантириш чораларини, масалан, депрессия ва хавотирнинг олдини олишни ўз ичига олади.

Юқорида муҳокама қилинган усуллар билан бир қаторда **эмпирик** тадқиқот усуллари қўлланилади. Улар бирламчи маълумотларни олиш усулидир. Эмпирик усуллардан фаол фойдаланиш ёшларнинг сиёсий ҳуқ-атвори ва сиёсий маданиятини ўрганишнинг объектив зарурати, уларнинг XX аср бошларидан бошлаб сиёсатдаги иштироки ортиши билан боғлиқ еди.

Ёшлар сиёсатига эмпирик ёндашув – бу сиёсат самарадорлигини шакллантириш ҳамда баҳолаш учун тадқиқот ва кузатув маълумотларидан фойдаланишга асосланган реал дунё ёндашуви. У назарий моделлар билан таққосланади, аниқроқ ва самаралироқ ечимларни ишлаб чиқиш учун ёшларнинг ҳозирги эҳтиёжлари, муаммолари ва қизиқишлари ҳақида маълумот тўплаш ва таҳлил қилишни ўз ичига олади¹³.

Ушбу усулларга статистика, ҳужжатларни таҳлил қилиш, анкета, лаборатория эксперименти, ишбилармонлик ўйинлари, кузатув ва бошқалар киради. Масалан, таркибни таҳлил қилиш усули ёшларнинг сиёсий фаоллиги даражасини аниқлашга имкон беради. Статистик маълумотларга кўра, эмпирик усул ёшларнинг ижтимоий-сиёсий тизимдаги мавқеини таққослаш ва аниқлаш учун ишлатилади.

Ёшлар сиёсатини ўрганишда қўлланиладиган сиёсатшунослик ёндашувлари ва усулларининг хилма-хиллиги, уларнинг барча афзалликлари ва камчиликлари билан ёшлар сиёсати соҳасидаги сиёсий ҳодисалар ва жараёнларнинг моҳиятини билиш бир ўлчовли ва бир чизиқли бўлиши мумкин эмаслигини кўрсатади. Билимлар амалий ва мақсадли фойда келтириши учун тўпланган методологиянинг барча маълумотларини ҳисобга олиш ва улардан фойдаланиш керак. Бу замонавий, ислох қилинган Ўзбекистонда ёш авлодларнинг сиёсий позицияларини ўрганишда алоҳида аҳамиятга эга, чунки мамлакат келажаги ёшларнинг позицияларига боғлиқ бўлади. Зеро, давлатнинг ёшлар сиёсатини

¹³ М.Х.Глухова. Эмпирический подход к формированию инфраструктуры молодежной политики. Сборник «Отраслевая социология», УДК 316.346, Москва, 2010. –С. 108-113.

методологик жиҳатдан таҳлил қилиш орқали ечимини топмаган илмий ва амалий муаммолар яққол кўзга ташланади ҳамда кейинги тадқиқотлар учун туртки бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Меркулов П. А. Методология изучения государственной молодежной политики – приглашение к дискуссии // Вестник Ассоциации ВУЗов туризма и сервиса. 2012. № 4(23). - С. 80.
2. Шабров О.Ф. Системный подход в политической науке // Современная политическая наука: Методология. / Отв. Редактор О.В. Гаман-Голутвина, А.И. Никитан, -М.: Аспект пресс, 2019. - 776 с. (с. 213-233).
3. Зуляр Р. Ю., Серебряков Е. А. Государственная молодежная политика как объект исследования (по материалам диссертационных работ) // Изв. Иркут. гос. ун-та. Серия: Политология. Религиоведение. 2014. Т. 9. -С. 210-224.
4. Тарасов А. В. Теоретические основы изучения государственной молодежной политики // Вестник Самарского государственного университета. 2011. № 1/1 (82). С. 161–168.
5. Бим-Бад Б.М. Антропологические основы теории и практики образования. - М.: РОУ, 1994. –С. 43-44.
6. М.Х.Глухова. Эмпирический подход к формированию инфраструктуры молодёжной политики. Сборник «Отраслевая социология», УДК 316.346, Москва, 2010. –С. 108-113.
7. Бирюков С.В., Сазонов И.С. Молодежная политика: современное понимание и подходы к исследованию. Развитие территорий. 2021;(4 (26)):85-90.